

AZ EMBER NEM LEHET SOHA ELÉG JÓ.

I.

KETTEN voltak a félszakaszban: Tremb népfölkelőhadnagy és Varnnik zászlós. Az előző este vagonirozták be a zászlóaljukat s azóta jóformán mindig aludtak. Tremb az ülésen, Varnnik a padlón. Tremb, valahányszor fölébredt, mindig azt érezte, hogy még nem pihente ki eléggé magát s úgy tetszett neki, mintha a fáradság szinte érzékelhetően párologna ki a tagjaiból. Nyujtózkodva mondta a zászlósnak:

— Azt hiszem, két hétig is tudnék egyfolytában aludni.

A zászlós jóvágányon bölintott, de láthatóan más járt az eszében, mert jóideje már csak az ablak előtti tájat figyelte: merre is halad a vonatjuk? Tremb, mivel nem kapott választ, duruzsolva folytatta:

— Kellene is, hogy behozzam a sok mulasztást... Kutyaiddó volt ez a két hét... Tudok én dolgozni, fiam, de hát nem vagyok már mai gyerek és ez a fene strapa, hajkurászás... Az ember gondolkozni se ért rá, mi? Te nem úgy voltál?... Barátom, nekem, mintha megállt volna az eszem, amióta berukkoltam. Mintha választóvízbe kerültem volna, mindent lemart rólam ez az idő, a multamat, a jelenemet, a gondolataimat, a terveimet, no még a húsomat is — és marokra fogta hasán a bő zubbonyt.

Kicsit eltűnődött. A szomszéd szakaszból énekszó hallatszott át, s ez mintha megütött volna benne valami emléket.

— Az embernek úgy tűnik fel, — mondta — mintha csak álmodta volna, hogy civil is volt valamikor... Pedig két hét előtt még...

Hirtelen fölugrott, mintha megijedt volna valamitől.

— Tee, — suttogta a zászlós felé — leszünk-e mégegyszer azok, akik voltunk?

Varnnik legyintett, hogy most kisebb gondja is nagyobb annál.

— Azt hiszem, nagy slamasztikába kerültek a mieink Zimonynál. Alighanem odavisznek... De én nem bánom... Nem bánok én már semmit. Hanem mért nem mondják meg, hogy hova visznek? Mi? Mondd, öregem, mért nem mondják meg?

— Zimony — ismételte meg Tremb s néhány ismerős cég neve ködlött az agyába. Gabonát szállított nekik. — Zimony! Tudod, hogy még sose voltam ott életemben?

— Na, látod, tiszta haszon. Most ingyen kerülsz oda — mondta keserűen Varrnik. — Sorba látogathatod a boltosokat, ha ugyan — élnek még . . .

— Zimony — mondta még egyszer Tremb és mind élénkebben állt eléje elmúlt élete.

Terménykereskedő volt. Minden idegével az üzletben élt, meg-nősülni se ért rá és csak akkor vette észre, hogy harminchat éves, amikor a háború kitört s be kellett vonulnia. Azalatt a két hét alatt, amíg a csapatnál volt, valami riadalom költözött a lelkébe. A világvihar forgója elkapta a helyéről, más embereket, más várost, más lehetőségeket libbentett elébe és azt a síkot, amelyen addig állt, szinte elérhetetlen messzeségbe lendítette. Csodálkozva és riadtan hallgatta tisztársainak beszédét, amely élesen különbözött volt kollégáitól, megütődve figyelt fel a legénység hangjaira és azok a fogalmak, amelyeket addigi életében csak roppant felületesen értékelt, mint például: család, gyermek, feleség, szülők, egészen különös jelentőséget nyertek előtte. Megérezte, hogy vannak az üzleten, a munkán kívül más dolgok is, amelyek az ember életvágját, ambícióját fűthetik. Eddig is tudta, hogy vannak, de csak, mintahogy azt is tudta, hogy valahol van egy Niagara nevű vízesés. De most az emberek aggodalommal, rémült életkedvvel zsúfolt élete sok eddig elhanyagolt emberi vonatkozásra eszméltette. Hiszen húszéves kora óta jóformán teljesen egyedül élt és mindig csak az üzletnek. Hatalmas munkát fejtett ki és jelentős vagyonra tett szert. Meghitt embere is csak egy volt, Seres bácsi, a cégvezetője, hatvanéves ember, aki még az apját is ismerte volt.

A vidéki város felbolygatott, idegen embertömegében, amely szinte értelmetlenül hullámozott, zúgott és lobogott körülötte, akár a nádrengeteg a szélben, jóideig elveszettnek érezte magát. Ijedten figyelt minden hangra és néha zaklatottan futott volna a telefonhoz: «Halló! Seres bácsi, a Perltől vegyék át azt a negyvenöt vagon búzát!» Vagy Vali kisasszonyt kereste: «Kérem, diktálok!» És volt, hogy az agyába horgolódott utasítások sorsa lázasan érdekelte: Seres bácsi nem feledkezett-e el erről, vagy arról? És izgatottan bontogatta érkező leveleit. De ez csak ideig-óráig tartott. A fölkavart élet zavaros hullámai napról-napra messzebb sodorták multjától, érdeklődése ellanyhult, új rend ágyazott medret tevés-vevésének, parancsok rángatták és ő, aki, mióta az eszét tudta, mindig parancsolt, — engedelmeskedett.

Lenyügzötten engedelmeskedett. A testi fáradtság mindjobban úrrá lett nemcsak az izmain, hanem az idegein is és boldog volt, ha a szokatlanul robotoló testet megpihentethette és maga mély, álomtalan álomba szédült. Mert már pitymallat előtt fölserkentették s akkor kábolyogva rohant a dolga után, amely késő estig ki nem engedte karmaiból. Sokszor úgy tetszett neki, hogy agyából végkép kipárolgott minden önálló gondolat és minden funkciója annyi csupán, hogy jól-rosszul mozgásba hozza az izmait.

Ez a pihenés újra fölsorjázta régi kapcsolatait az étellel, akár a bevonulása utáni napokban. De most ijedten eszmélt arra, hogy ez a kavarodás mind távolabb sodorja a multat és mohón kapaszkodott az agyában feltünező képekbe, mintha azzal, hogy rájuk gondol, meg tarthatná őket való valóságnak, holott jól érezte: minden, ami eddig volt, már csak emlék...

Látta az irodáját, az alkalmazottait, a telefonját. Az íróasztalán az előjegyzési naptárt s egy vastag kék ceruzát, amelyet telefonálás, vagy tárgyalás közben az ujjai közt sodorgatott; Vali kisasszony a gyorsírófüzetét böngészte, Seres bácsi az óráját nézegette: Na, azt hiszem, átmehetnénk egy kicsit a tőzsdére, a Gottlieb az imént kacsázott el az ablak alatt... Alkuszok jöttek, mentek, ismerősök szólították meg, beállt egy csoportba, félfüllel hallgatta a híreket, és az agya pontosan latolgatott minden hangulatot, következtetett, számolt; valami ajánlatra tagadóan rázta meg a fejét s közben hunyorított Seres bácsinak, hogy vigyázzon, a Hengermalmit ne engedje el, azt, hacsak lehet, meg kell csinálni... Összetanulva dolgoztak, megértették egymást egy jelből, félszóból és amíg a gabonamintákat látszólag érdektelenül nézegették, agyuk lázasan mérlegelt minden eshetőséget.

Együtt is ebédeltek, mert Seres bácsi özvegy ember volt és ebéd után újra beültek az irodába, a szállítmányokat elintézni, a felekkel alkudozni. Leveleket diktált, vidéki állomásokra telefonált, a vasútnál valami baj volt, a tárolóba személyesen kellett elmennie és úgy jött az este, hogy még észre se vette. És most ez mind már csak emlék?

A szíve zaklatottan vert.

A zászlós az ablak mellett nézegette a térképet.

— Mégse Zimonymnak megyünk — mondta egy idő múlva. — Nem Értem. Úgy látszik, Indijánál eltértünk. — Egyszerre fölkiáltott: — Biztos, hogy Sabácba visznek, biztos! — és mintha valami végzetes szerencsétlenségtől tartana, leejtette a térképet és összekulcsolta a kezét.

Tremb lelkével kockáztak az érzések. Soha még ilyen bizonytalanságban nem volt. Ha hallotta is a zászlós felkiáltását, nem értette meg. De nem értette meg önmagát sem, idegen volt az érzései erdejében. Hát mi ez? Tulajdonképen hogy lehetséges ez? Búza az ember, hogy bezsákolják, aztán fölrakják valamelyik vonatra s viszik el, ismeretlen vidékre?

A cipőjét nézegette, ezt az erős, nehéz fűzőcipőt, amelyet alig pár nap előtt vett s a katonanadrágját, ez is erős szövethől készült bricsesz volt, amelyet azelőtt sose hordott és a tagjai olyan idegeneknek tetszetek előtte, mintha kölcsönkapta volna őket valakitől.

Egyszerre úgy tetszett, hogy meg kellett érintenie a zászlós vállát, pedig sose bizalmaskodott azelőtt senkivel.

— Tudod-e, hogy tulajdonképen gazdag ember vagyok? — mondta hirtelen és maga is csodálkozott ezen az akaratlan vallomáson. — És

egyedül állok a világon... Senkim, senkim... Tizenkétéves voltam, amikor az anyám meghalt s alig maturáltam le, az apám is. Azt mondhatnám, hogy Seres bácsi nevelt. Seres bácsi volt a szárazdadám... Holnap reggel, vagy még ma éjjel jöhet egy golyó és én még el se búcsúztam tőle... Látod és még végrendeletet se csináltam... Azt beszélik, Sótér kolléga, hogy legyen, kire maradjon a háza, földje, dispenczióval elvette a szakácsnéját... Nekem még szakácsném se volt... Hát kire marad majd a vagyonom?

A zászlós idegesen nézett rá.

— Na, hallod!... Ilyen gondokat csinál magának a gazdag ember... Igazán, mintha bosszantani akarná. Ha én elpusztulok, éhenhal az anyám is, mert én tartottam eddig el... Beteg, nem tud dolgozni... Menyasszonyom is van... Persze, Isten tudja, hogy mikor vehettem volna el... És most belevisznek ebbe a slamasztikába, az ember megvakulhat, vagy levágják a kezét, lábát... Mi lesz akkor? Kiülünk az utcára szegény világtalannak?... Hiszen, ha mindjárt meghalhatna az ember! Villámgyorsan, szenvedés nélkül...

— Meghalni? — ismételte gépiesen a hadnagy — és messzire néző tekintettel fordult az ablak felé.

A vonat nagyokat ugrott a sinek kapcsolópontjain, aztán, mintha házak között szaladna, élesebb lett a kattogása. Mindketten kinéztek az ablakon: állomásra futottak be. A tisztiszolga megjelent az ajtóban.

— Itt kiszállunk, hadnagy úr — jelentette élénken.

— Máris? — motyogta Tremb és ügyetlenkedve gombolta be lötyögő zubbonyát. — No, szedd össze a cókmókomat...

Aztán leszállt, nehézkesen, fáradtan és úgy érezte, hogy sose volt még ennyire távol mindattól, amit életnek ismert.

II.

Széles országúton meneteltek. Telihold járt az égen, fényében az ismeretlen vidék titokzatosnak látszott. A zászlóaljparancsnok izgatottan rugtatott föl-alá lovával. Hol a menet végén volt, hol meg az elején bukkant föl, örökké azt rikácsolta: Csatlakozni! Csatlakozni! — és kétségbe volt esve, ha a sorok szétszakadoztak s a menet kissé megbomlott. A legénység morgolódt s az egyik baka jó hangosan megjegyezte:

— No, még azt hiszi, hogy lekésünk a táncról!

Azzal se volt megbékülve, hogy dohányoztak. Féligmeddigformán meg is tiltotta, de az ezredorvos addig beszélt neki, amíg aztán eltúrte. Hanem, ha valaki vigyázatlanul gyújtott rá, azt alaposan lehordta.

— Ellenséges területen vagyunk, nem az egzecirplaccon, te ostoba! A tüzet messziről észreveszik, nem tudod?

Messziről különös sustorgás volt hallható.

— Alighanem híd van előttünk — vélte valamelyik legény — úgy hallatszik, mintha sokan járnának rajta.

Néha megzörrent valamelyiknek a kulacsa, bajnétja, tisztnek a kardja, lónak a zablája csörrent, de ez a zaj egy-kettőre belefult a lábak tompa dobogásába. Varrnik kitarzott Tremb mellett. Együtt rúgták a port és Varrnik, az idegességtől hajtva, folyton beszélt. Magában már alig várta, hogy megpihenjenek valahol. Lüktető, szaggatott monológokban elmesélte egész életét, apja szerencsétlen halálát, — végrehajtó volt s valami választási zavargás alkalmával a leitatott parasztok agyonverték, — nyomorgását anyjával, a nehéz iskolai éveket, a sok protekció utáni szaladgálást, amíg álláshoz jutott és mindezt csak azért, hogy most a vágóhídra vigyék? Hát neki már soha jó napjai nem lesznek?

Tremb szótlánul baktatott mellette, a port nézte, megszürcült bakancsát, nadrágját. Mintha kifelé menne régi életéből, egyre távolodott régi énjétől, multjától, emlékeitől. Utolsó stációját járta egy útnak, amelyen elhagyhatta eddigi világát és elérhetett egy új világ határához. Úgy érezte, meztelenül kellene állania, mint a léleknek, amely most akar megszületni. Ó, be haszontalan is volt minden, amit a multban csinált! Káros energiapocsékolás. Miért? Hogy beválasszák ide is, oda is, közömbös, vagy ostoba közösségekbe, amelyekkel soha nem érzett lelki kapcsolatot? Hogy tiszteljék? Irigyelték, mert jobb szimata volt másoknál, jobbak az összeköttetései és mert nem voltak szenvedélyei, amelyek a munka hasznát elvigyék. Az üzletet az üzletért, a munkát a munkáért szerette. Ez volt az egész élete. De mit ért el vele? Hogy egyre növekedett a vagyona? Igen, az anyagi biztonság nyugalalmát megszerzte ezzel, de mi mást? Kétszobás lakásába csak aludni járt és vasárnap unatkozott. Pedig itt volt körülötte a széles nagyvilág minden szépségével, kincselével, titkával, — mit látott belőle?

— Semmim sincs — motyogta maga elé, és cégek nevei, alkuszok, ügynökök ábrázata, jelentéktelen kapcsolatok emlékeztetői suhantak el sebes egymásután előtte. — Semmim sincs . . .

Varrnik elképedten bámult rá.

— Mit beszélsz? Hiszen a vonatban még azt mondtad, hogy gazdag ember vagy? Hát tréfáltál? Mi? . . . Igazán okosabb tréfát eszelhetnél volna ki . . .

— Micsoda? — kérdezte Tremb.

— No, nézze meg az ember! Már azt se tudom, hogy hányadán vagyok vele. Beszélj világosan! A vonatban nem azt mondtad-e, hogy gazdag ember vagy, most meg azt mondod, hogy semmid sincs . . .

— Jaa! — eszmélt Tremb. — Nem, nem úgy értettem . . . A vagyonom megvan, de mit érek vele itt? . . . Otthon se sokat értem el vele . . . És ha százannyim volna, különb volnék-e most akármelyik rongyos, szegény bakánál? Semmink sincs, fiam, semmink, csak a lelkünk és ha az se ér semmit, akkor utolsóbbak vagyunk az elrugott kavicsnál is . . .

— Szóval, megvan? — vágott a szavába a zászlós.

Tremb nem felelt. Már hatodik órája meneteltek, szomszjas volt,

fáradt, a verejték a szemébe csorgott, a lábát már csak húzta, de ment, ment és tovább tépelődött, kihagyó gondolatokkal, ellankadó érzésekkel, hogy hiábavaló volt minden, céltalan és ostoba . . . És így jó, hogy kifelé megy az egészségből . . . És ha újra megszületik, akkor minden más lesz, komoly, értelmes, céltudatos és boldogító. És amíg körülötte gépies pontossággal, álmosító egyhangúsággal dobogtak a lábak, úgy tetszett neki, hogy egy különös folyóba került, amelynek minden molekulája ember. Mindenütt ilyen emberfolyók folynak most egymás felé, millió és millió ember sűrlődik egymáshoz gőzben, verejtékben, vérben, csiszolódik, formálódik, amíg megtisztulva elkerül a tengerbe, ahonnan majd ártatlanul, szeplőteleniségében ragyogva, indulhat el új életre . . .

— No, beszélj már! — unszolta a zászlós izgatottan és sápadt arccal figyelte a hadnagyot. — Mert látod, egyre az motoszkál bennem, hogy megmondjam neked . . . Hogy megkérjelek . . . Ha bajod történik . . . Ha bajunk történik . . . Hisz magad mondtad, hogy még végrendeletet se csináltál . . .

— Nem, nem csináltam . . .

— Hát mondd, az nem lehet, hogy például az anyámra hagynád . . . A beteg anyámra . . . Nem is az egészséget gondolom, csak egy részét . . . Valamit . . . Hisz úgy mondtad, hogy gazdag vagy . . . Ugy-e nem tréfáltál? Hát nem lehet?

Tremb a zászlósra nézett. A holdfényben egészen fakónak látta az arcát, ijesztőnek a csillogó szemét. Bátorítóan rámosolygott:

— Lehet — mondta aztán. És megismételte: Lehet.

Nagy megkönnyebbülést érzett, amikor kimondta és mindjárt frissebben lépett ki. A tájék is elveszítette idegenségét, titokzatosságát és most nagyon szeretett volna leheveredni valahol a fűre, hogy a holdra bámulhasson. Gyerekkora óta nem törődött a holddal, nem tudta, milyenek a nyárvégi éjszakák és most a levegő meglibbent, könnyen, hűsítően. Föltolta a sapkát a homlokáról és azt mondta:

— De különös, hogy mégse értük el a hídat — és arra a zajra gondolt, amely egyre világosabban hallatszott.

Hanem kissé figyelmetlen volt és beleütközött az előtte menetelő szakasz embereibe.

— Raszt van! . . . Hálistennek, raszt van! — mondták a legények és ki erre, ki arra heveredett le. Javarésze úgy nyúlt el, mintha zsák borulna föl.

A zászlós belekarolt a hadnagyba és félrevonta az útról.

— Keressünk egy kis füves helyet.

— Jó — és rövid botorkálás után leültek.

— Akarsz egy kis feketét? — és megkinálta.

Tremb kortyintott a kulacsból, aztán végigdült a fűvön.

— Hadd pihenek most egy keveset.

— Nem érdemes — mondta Varnik. — Öt perc az egész, aztán

még rosszabb lesz . . . Inkább diskuráljunk . . . Nézd, az anyámról szeretnék veled beszélni . . . Ha csakugyan segíteni akarnál rajta . . . Szív-bajos, nem bírja a munkát . . .

Tremb nem ellenkezett. Szinte jókedvűen tápázkodott fel megint.

— Hát persze. Van valami papirosod ?

A zászlós készséggel nyúlt a notesze után.

— Tessék — mondta udvariasan. — Itt van tintaceruza is . . . Azt hiszem, jó lesz . . . Csak borítékom nincs . . . Dehogyan nincs — jutott az eszébe. — Megteszi ez a küldöncpostára való is, mi ?

Tremb írni kezdett.

— Kedves Seres bácsi ! Ha meghalok, küldessen bankszámlám terhére Varnnik Ágost zászlós édesanyjának . . . Elég lesz százezer korona ? — fordult a zászlóshoz.

— Százezer ? . . . Istenem ! . . . Hát persze . . . Áldjon meg az Isten a jószágodért — és az örömtől megremegett.

— Mi az édesanyád címe ?

Pontosan fölírta, aztán eltűnődött és hozzátette : A többivel rendelkezék belátása szerint. Minél többet jótékonycélra. Azt hiszem, sok szegény katonaözvegy marad kereset nélkül.

Még gondolkozott egyideig : Mit is írjon az öregnek ? Legszívesebben azt írta volna : Minden céltalan volt, — de tudta, hogy ezzel megszorítja Seres bácsit. Hát nem írta. Csak a dátumot tette oda és a nevét, jó nagy betűkkel : Tremb Károly.

— Tanu is kellene — jegyezte meg Varnnik.

Tremb legyintett : Bánja is ő — és visszafeküdt.

A zászlós fölkereste az élmezési tisztet és az ezredorvost, és megkérte őket, írják alá a hagyományozási levelet. Az ezredorvos nagyot nézett :

— No, mégis csak előtte kellene, mi ? Hol van ? — s már ment is Trembhez : — Mi bajod van, cimbora ? Csak nem akarsz meghalni ? Mindjárt az első mars így letört ?

— Dehogy, dehogy — védekezett Tremb. — Csak hallgatom ezt a különös zajt, mi lehet ? Valamilyik baka azt mondta, hogy hídon menelnek az előttünk lévő csapatok és egyre várom azt a hidat.

— Noiszen várhatod — kacagott az ezredorvos és szakállas arcából kiragyogott a fogsora. — Hisz ez puskaropogás ! A szerbek lövöldöznek így az egész front hosszában már alkonyat óta . . .

— Érdekes. Úgy hallatszik igazában, mintha valami nagy fazékban víz zuborogna, vagy lekvár rotyogna.

— Az, az, lekvár, csúnya lekvár . . . De mondd csak, komoly dolog az a levél a zászlósnál ?

— Komoly.

— Aláírjuk ?

— Nem muszáj. Anélkül is kiutalja a cégvezetőm azt az összeget . . .

De ha Varnnik ragaszkodik . . .

— No, kutyaszerencséje van ennek a zászlónak! — s azzal már írta is a nevét a lapra.

— Hanem azért meghalni mégse muszáj... — mondta az ezredorvos mosolyogva.

Aztán az élelmezőtiszt is aláírta. Ő vállalkozott arra is, hogy postára teszi a levelet.

— De el ne veszítsd, édes öregem — kérte a zászlós. — Az anyámról van szó, az édesanyámról... El ne veszítsd... Jó helyre tedd... Nem lehetne esetleg most hátraküldeni?

— Hova? Hiszen semmiféle összeköttetésünk nincs még... Majd ha a divízióhoz érünk, elintézem. Légy nyugodt...

Tremb a holdat bámulta. Érezte, hogy rámosolyog. Milyen ismerős, és milyen kedves... Volt idő, amikor egy utazási könyvet forgatva, távoli vidékek lehellelte érintette meg és megfordult agyában a gondolat, hogy jó volna más tájakat, embereket, szokásokat látni. Talán fáradt volt éppen és fölfrissülésre vágyott. Most, fektében, úgy tetszett neki, mintha utazna, szállana, de semmiféle érzékelhető erő nem működött közre a helyváltozásaiban. Mindössze annyit érzett, mintha valami láthatatlan ökörnyál hálója fogná össze a tagjait, különben azok is szétszélednének a világ minden tája felé... Könnyen, simán és mégis igen sebesen szállt, de minden táj ismerős volt előtte, az egzotikus fák, virágok, különös alakú hegyek, bárkák, dzsunkák, nagy vitorlások, a tenger, a szigetek... Csak ki kellene választani azt a helyet, ahol tovább akar élni, de ott nem lesz tőzsde, se tiszavidéki búza, se telefon... Halászni fog, gyümölcsöt eszik és kókusztejet iszik... Gyönyörködni fog a nap-sütésben, a szélben, a felhők játékában, a csillagokban és gondolkozni fog arról a sok csodálatos dologról, amit gyerekkora óta elhanyagolt, elfelejtett... Talán gyerek lesz újra — bárcsak az lehetne! — s talán van olyan ország is, ahol csak gyerekek vannak... Persze. Gyerekerság! Oda fog menni, ott fog élni — és jobban körül akart nézni, hogy merre is van az, amikor valaki vállon érintette.

— Mozogj, öregem, indulunk!

Alig tudta a szemét kinyitni, a tagjai ólomnehézek voltak.

— No, nem megmondtam, hogy pihenés után csak annál rosszabb lesz?... Mindegy na, azért csak tápáskodj fel, mert az «öreg» nagyon csatarászó kedvében van, még kifaszolunk, ha itt lát bennünket...

Az úton nagy hajcihő volt, az altisztek kemény káromkodások közt igyekeztek lelket verni a legényekbe, aki talpon volt, a helyét kereste, a rüsztungjával bajmólódott, a ruháját rángatta rendbe. Az alezredes haragosan ficánkoltatta a lovát, kiabált, káromkodott és hogy a zavar teljesebb legyen, beleugratott azokba a csoportokba, amelyek már úgy, ahogy összeverődtek.

— Majd csinálom én rendet! Őrmester!... Kihallgatásra ezeket a fickókat! Megmutatom én...

Rettenetes dördülés némította el az emberi lármát: hat gránát vágott az országúton összekeveredett tömegbe. Aztán gyors egymásutánban egyesével, párosával hulltak a lövedékek. Emberi tagok, rüsztingcafatok, fegyveralkatrészek perdültek a levegőbe, repeszdarabok csapódtak le süítve, por és füst árasztotta el az útnak azt a pásztyáját, amelyet a zászlóalj elfoglalt, sikongás, jajgatás, menekülők vad ordítása töltötte ki a robbanások közötti rövid szüneteket, magánosan elvesző vezényszavak próbáltak utat találni a megrémült szívekbe, de minden élet meglapult a gyilkoló fergeteg előtt és minden rend, minden fegyelem szétfoszlott.

Az alezredes egyike volt az első sebesülteknek. Lecsúszott megbokrosodott lováról és csodálkozva nézett a földre, mintha csak azt kérdezte volna: Hogyan? Hát ilyesmi is lehetséges? Felháborodását csakhamar különös szégyen váltotta fe. Röstellte a helyzetét, a tehetetlenségét és úgy érezte, mintha csorba esett volna tekintélyén. De a bal orcája kegyetlenül fáj, a nyakát nem tudta se fordítani, se hajlítani s a vére egyre csorgott. — Mi az? Hát senkise jön a segítségemre? Hiszen én sebesültem meg, a parancsnokuk — gondolta és kiabálni akart, de éppen csak hogy tátogni tudott valahogy. A gránátok és a srappellek meg egymásután robbantak körülötte, ösztöne menekülésre készítette, föl akart állani, nem tudott, a lábában is éles sajgást érzett, négykézlábra ereszkedett, csak el, el innen, — néhány óvatosságot tett, aztán mászott, mászott, az orra, a szája tele volt lőporfüsttel, porral, a szeme káprázott és a füleiben megsokasodtak a gránátok vijjogásai, a robbanások dördülései. Egyszerre csak valami akadályra talált. De úgy érezte, hogy ereje már fogytán van, végignyúlt hát és fejét, milyen jól csak tudta, elhelyezte.

Az akadály Tremb hadnagy teste volt. Az ezredorvos talált rájuk, amikor az ágyútűz megszűntével, összeverbuválta a szanitéceket és a jajgatók segítségére sietett.

— Halló, Dobák! — kiáltotta maga mellé a segédorvost, mi-alatt villanylámpájával nézegette az alezredes sebét. — Dobák! Dobák! . . .

És munkához láttak.

Az alezredes nyögött, amikor leemelték Trembről.

— Nana, nincs semmi komolyabb baj . . . Nyugalom, alezredes úr . . . Mindjárt, mindjárt . . . És Dobákhoz: Nézd csak meg, mi van Trembvel . . . Él még?

Kisvártatva jött a válasz:

— Van szív működése.

— Hol sebesült meg?

— Jobb comb . . . Súlyos . . .

— Vigyázni, nagyon vigyázni! . . . Hadd várjon az a zászlós a pénzére — dünnyögte a szakállába.

III.

A kórházi ágyon még igen sokszor visszatért az az érzése, hogy repül és Gyerekországot keresi. De ez a repülés korántsem volt olyan könnyed és síma, mint az első alkalommal. Ellenkezőleg, akárhányszor kínos és zavaros volt: ismeretlen vad területekre tévedt, puskaropogás és ágyútűz fogadta, minduntalan eltalálták és ő szívremegve zuhant lefelé, a veríték kiverte egész testét, a feje szédült, a keze reszketve kapaszkodott az ágy szélébe, vagy a takaróba s az agya lázasan eszmélkedett. Aztán egy bűgőcsiga jelent meg előtte, szemkápráztatóan forgott, el nem tűnt előle egyetlen pillanatra sem, akárhogy rakta is a fejét és bűgött élesen, kegyetlenül, hangja szinte belehasított az agyába. Mindig megfájdult tőle a feje. Szeretett volna menekülni a szörnyű repülések és a bűgőcsiga elől, de ezek mindig orozva, álmában lepték meg. Néha úgy tetszett neki, hogy még mindig az országúton menetel, a fáradságtól már nem is érzi a tagjait. Varnik meg csak beszél, beszél neki, ő a távoli puskaropogást figyeli és azt mondogatja: Lekvár . . . Csúnya lekvár . . . Aztán a bakkancsát kereste, meg a briccsesszét. Olykor meg is lelte őket, akkor valahogy megkönnyebbült, de a repülés elkezdődött újra, nagy sötétségbe került, a bűgőcsiga ott pörgött előtte és bűgött, bűgött, végeszakadatlanul . . .

Idővel aztán elmaradoztak álmainak ezek a kínos kísérői: ritkábban zuhant le és a bűgás már csak távolról hatolt el hozzá. De azért alig-alig nyitotta fel a szemét, csak aludt volna mindig. Néha, féléberén, ismeretlen, különös arcokat látott, hangokat hallott. Kik voltak, mit akartak? — mindez nem foglalkoztatta. A szempillája mögött káprázatos, könnyű, illanó világok tűntek fel, csábító, messzi horizontok ködlöttek, tűzijátékok pazar fénypompája rakétázott föllobogva, vagy szelid, megnyugtató tájak képe lebegett. Ezek között már jól érezte magát és ha szeme olykor-olykor felnyílt a való világra, sietve menekült újra a pillamögötti világok valamelyikébe, hogy ne lásson, ne halljon semmit abból, ami körülötte és az akarata ellenére van.

De egyszer, ahogy a szeme így felnyílt, mintha Seres bácsit látta volna a közelben. Meghökken. Újra leeresztette szeme függönyét, amellyel kizárta magából a világot, de Seres bácsi képe oda is követte. Szerette volna álomnak hinni, mert teste-lelke ösztönösen húzódott a valóságtól, idegei mélyén ott ült a félelem, hogy ébren lenni fáj, de a valóság tudata mind mélyebbre szívódott benne, már sehogyse tudta kivetni magából és ekkor gyötrő fájdalom fogta el, nem tudta volna megmondani, hogy miért? — remegni kezdett s mint az újszülött, fizikai kényszertől hajtva, de talán tiltakozásul is a rászabott sors ellen, nehéz, keserves sírásra fakadt.

— Istenem, sír! . . . Kedves nővér, nézze: sír! — hallott egy ismerős hangot és ugyanakkor érezte, hogy a hang tulajdonosa zseb-kendőt nyom a kezébe.

Akarata ellenére is felnézett és Seres bácsit látta. Sírt ő is és a szakálláról kövér könnycseppek peregtek alá. Durcásan magára húzta a takarót, hogy még jobban elzárkózzék a világ elől és a másik oldalára akart fordulni. De ekkor élénk fájdalom nyilalt belé. Megdöbbsent. Tompán és szaggatottan feljajdult: Jaj!, jaj! és már tudta, hogy valami nagy szerencsétlenség történt vele. Döbbenetében szinte megmerevedett, moccanni se mert és rettegő tekintettel, ellenségesen nézte Seres bácsit és a kedves nővért, akik vigasztaló, biztató, kedveskedő szavakkal melengették körül.

Hogy nem enne-e valamit? — kérdezte a kedvesnővér és kávé, tojást, befőttet kínált. Mert föltétlenül ennie kell valamit, ha nincs is még étvágya. Az megjön majd evés közben... És ne csüggedjen el, a Jóisten senkit se hagy el, az Ő kegyelme végtelen...

— Drága, kedves fiam, — dadogta közbe Seres bácsi és zsebkendőjével a szemét szárította.

Tremb nem is hallotta őket. A fájdalom, amely az imént belényilalt, lefoglalta egészen, idehúzta az álmodott kínok világából a valóságos kínok világába. Minden sejtje megtelt vele és valami rémitő, iszonytató hangon, amelyben ott reszketett megcsonkíttatásának szörnyű tudata, azt nyöszörögte:

— A lá-bam!... A lábam!... Jaj, mit csináltak velem!

Seres bácsi a zsebkendőjébe harapott, hogy elfojtsa feltörő zokogását, a kedves nővér meg a kezét tördelte, úgy sopánkodott:

— Nyugalom, hadnagy úr, nyugalom!... Az Istenért, csak föl ne izgassa magát... A jóságos Atya megtartotta az életét... most már rendbe fog jönni, meggyógyul...

— A lábam! — jajongott Tremb.

Aztán napokig nem beszélt. Szemét és száját zárva tartotta, nem felelt semmilyen kérdésre, egy-egy falat ételt úgy kellett beléerőszakolni, csak a könnye csordult ki sokszor, mint valami földalatti patak, amely a kétségbeesés sötét országából hoz hírt. Iszonyodott a világtól és önmagától. Néha, amikor egyedül maradt a szobában, borzadva nézte a takarót, amely belapult azon a helyen, ahol a jobblábának kellett volna lenni. Nem mert a testéhez nyúlni, hogy meggyőződjék a hiányról és olykor úgy tetszett neki, amikor a ballába izmait mozgatta, mintha a jobb is megvolna még, fájdalmat érzett olyan helyen, ahol semmi se volt, sőt valamelyik este egész határozottan érezte, hogy megmozgatta a hiányzó lába újjait.

A kötözések roppantul megviselték. Maga se tudta, hogy mitől félt jobban: a fizikai fájdalomtól, vagy a csillapítószer okozta álmoktól? A halált kívánta, áhította folyton és egyáltalán nem tudta megérteni azt, amit a kedvesnővér minduntalan «végtelen kegyelemnek» nevezett.

Seres bácsi minden délután meglátogatta. Leste az óhajait és kedveskedni szeretett volna neki holmi betegnek való apróságokkal. De

Tremb mindent elutasított és ha Seres bácsi beszélni kezdett volna, elhallgattatta. Nem volt kíváncsi semmire, nem akart tudni semmiről. Pedig Seres bácsinak sok mondanivalója lett volna. Hadiszállításokba kapcsolódott és azokról akart referálni. De rendesen dolgavégezetlenül, lehangoltan távozott és csak a hatalmasan föllendülő üzletmenet tudta, úgy ahogy, megvigasztalni.

Aztán egy nap eljött Vali kisasszony és egyik-másik alkalmazottja is meglátogatta. Majd a tőzsdei ismerősei, ügyfelei jelentek meg az ágya mellett, nem akart tudni róluk. Hosszú, hosszú ideig tartott, amíg életereje felcseperedett. Ekkor is bús közöny rítt le róla. A mankókat is egykedvűen fogadta. Ott próbálgatta őket a betegszobában és a kórházi folyosón. Szegény teste úgy himbálózott közöttük, mint a megrepedt harang.

IV.

Amikor elhagyta a kórházat és visszatért a lakásába, Seres bácsi két dologgal lepte meg: egy ápolónővel és egy autóval. Tremb minden különösebb öröm nélkül vette tudomásul mindkettőt, aztán azt mondta:

— Nézze, Seres bácsi, ha mondani akar valamit az üzletről, csak annyit mondjon, van-e még annyink, mint amennyink a háború előtt volt?

— Ó, hogyne! Hiszen hadiszállításokat szereztem és...

— A többit már ne mondja el. Nem akarok többé az üzlettel foglalkozni. Folytassa úgy, ahogy eddig csinálta... És még valamit: Varrnik zászlós anyjának elküldte azt a pénzt?

— Varrnik? Nem tudok róla... Sose hallottam ezt a nevet. Miféle pénzről van szó?

Tremb nagyon messzire nézett, túl Seres bácsin, túl a falakon.

— Maga látta, Seres bácsi, — mondta csendesesen, — hogy amióta az eszemet tudom, mindig dolgoztam. Úgy magamban mindig nagyon sokat vártam ettől a munkától. Valahogy azt gondoltam: na, ha ennyim s ennyim lesz, akkor!... Hogy ez mire vonatkozott, azt pontosan nem tudnám megmondani. Gyerekes dolog volt, de éreztem, hogy dolgoznom kell s majd egyszer valami nagy jó lesz ebből a dologból... De aztán, akármilyen jók voltak is az évi mérlegek, az a bizonyos jó nem jött el és én csak tovább dolgoztam. Igaz, bennem élt az is, amit már gyerekkorom óta hallottam: a munka nemesít. Hát most már megmondhatom, hogy ez nem igaz. Nagy család ez is, mint annyi más efféle mondás. Azzal, hogy dolgoztam, egy csöppel se lettem nemesebb soha. Sőt, valószínűsége géppé lettem, amely közönyös az embertársai iránt... Nem törődtem én soha senkivel. Csak az üzlet volt fontos, mit kereshetünk ezen, vagy azon... Igaz-e?

Seres bácsi meglepődötten hallgatta és nem tudta, bólinton-e, vagy se.

— És mit csináltam azzal, amit kerestem? Semmit. Nőtt. Hizlalódott . . . Pedig hány nyomorult emberen lehetett volna segíteni vele! . . . De én csak egyszer gondoltam erre. Igaz, akkor már kicsit más ember voltam . . . Öt perccel a sebesülésem előtt. Ennek a Varrnik zászlósnak adtam egy kiutaló levelet százezer koronáról . . .

— Százezer korona! — ijedt meg Seres bácsi.

— Ostobán volt megfogalmazva a levél. A halálom utánra szólt. Nem haltam meg . . . És a levél nem is jutott a maga kezéhez.

— Nem, — felelte kissé megkönnyebbülten az öreg.

— Mindegy. Azért a pénzt mégis elküldjük az anyjának. Beteg asszony . . . Csak az a baj, hogy nem tudom a címét . . . Mondja, nem lehetne Vali kisasszonyt délutánonként nélkülözni az irodában? Kellene nekem valami titkárféle, de ismerős, akit már megszoktam . . .

Igy kezdődött, mert délelőttönként még átjárt Budára fürdőzni. De később Vali kisasszony már egész napon át csak az ő ügyeivel foglalkozott. Eleinte csak Varrnik zászlós ügyében leveleztek. A különféle helyekről érkező válaszokból kiderült, hogy az élelmezőtiszt, akinél a levél volt, annál a végzetes rajtaütésnél elesett és a levélről nem tud senki semmit, Varrnik pedig megsebesült, felgyógyulása után más csapattesthez helyezték át és orosz fogságba esett.

Ezek a válaszok nagyon lehangolták Trembet. Szinte kötötte magát ahhoz, hogy Varrnik anyján segítsen, mintha valami fogadalomról lenne szó. De sehogyse jutott eszébe annak az erdélyi városkának a neve, ahol az asszony lakott. Időmultán azzal vigasztalódott, hogy többrendbeli jótékonyági akcióba kapcsolódott, ruhát és élelmiszert osztott és Vali kisasszonyt hajszolta, hogy szerezze meg neki a segítségre szoruló címét.

Később ezzel sem elégedett meg. Személyesen akarta látni az inségeseket. Autóját csomagokkal rakta meg, maga mellé vette Vali kisasszonyt és úgy járták a főváros perifériáit. Fölkeresték a rejtőzködő szegényeket, a kisemmizett özvegyeket, a magukkal tehetetleneket. Persze, nem kerülhették el, hogy olykor-olykor olyanokat is részletesen segítségbn, akik arra érdemetlenek voltak, de túlnyomórészt mindig jó helyre jutott a támogatás. Tremb fát és szenet, orvosságot és pénzt is juttatott az arravalóknak és boldog volt, ha időmultán a saját szemével láthatta, hogy segítsége csakugyan segítség volt.

Szabad idejében sokat olvasott. Meg akarta ismerni az emberi tudás birodalmait és belekóstolt filozófiába, társadalomtudományba, gazdaságpolitikába. Utóbb Vali kisasszonyt is ráfogta, hogy legyen kivel vitatkoznia. Fölvetették a háború problémáját, a várható eredményt, megbeszélték a földbirtokrendezés kérdését és a munkásviszonyokat. De késő este, amikor Tremb egyedül maradt és lefeküdt, már csak egyetlen könyv érdekelt: a Biblia.

Igy múltak el feje fölött a háborús évek. Tremb, mintha nem érezte volna az egyre nyomasztóbbá váló atmoszférát, derüsen járta jótékony körútját. Úgy tetszett, rájött arra a titokra, amely kiegyen-

súlyozta újonnan indult életét. Az a sötétség, amely a szegénység oduiból áradt, az a nyomor, amellyel lépten-nyomon találkozott, mintha új energiaforrásokat nyitott volna a lelkében. Boldog volt, hogy adhat, hogy nincsetlen öregek halálrafaradt arcán mosolyt kelthet, hogy anyákat, gyerekeket jobb hithez segíthet. Mindenfelé ösmerték az autóját, őt magát s a kisasszonyát és ahol megjelent, reménykedve sereglettek feléje. A nevét nem tudták.

— Ehun-e, milyen cipőt kaptam! — ujságolta egyik gyerek a másíknak.

— Kitől?

— A falábútól.

Ez volt a neve : a falábú, mert csonkaságát nem palástolta művégtaggal. Amikor meghallotta, elmosolyodott.

— Nem lehet névtelen maradni, — mondta Vali kisasszonynak, aki kissé megapprehendált a nagyon is találó elnevezés miatt.

Semmilyen időjárás nem tartotta vissza napi útjaitól és így esett meg, hogy ezerkilencszáztizennyolc telén, amikor a forradalom úgy belemart a polgári világrend ikrájába, hogy azóta is minduntalan doktorolni kell, Tremb, a zimankós idő ellenére is, programszerűen járt ki a városszéli szegényekhez. Egy ilyen alkalommal megállították a kocsiját. A soffőr tanácstalanul nézett hátra, de a következő percben lerángatták a kocsiról. Vali kisasszony megszeppent.

— Úristen! Mit akarnak ezek velünk!

Tremb nyugodt maradt, pedig már rájuk nyitották a kocsi ajtaját.

— Kifelé a kocsiból! Hadd lássuk a jómadarakat! . . . Persze, szerelmes párocska . . . No, majd elveszük a kedvüket a turbékolástól.

Suhancok voltak, szedett-vedett népség, kin katonaköponyeg, kin bekecs, hegyében civilkalap. Jócskán voltak, vagy tizen, elszánt arcú fickók. A legszajásabb a soffőrrel lármázott és nyakleveseket ígért neki, aztán Trembre ripakodott.

— No, mi lesz? Tán kérvényt adjak be? Kell a kocsi, hát kifelé belőle, mert baj lesz!

— A kocsi az enyém . . . Rokkant vagyok. Mit akarnak hát tőlem? — kérdezte, de már meg is ösmerte a nagyhangút, aki feléje hajolt. — Varrnik! Varrnik! Hát te vagy?

A volt zászlós zubbonyának a nyakán még meglátszottak a lefejtett rangjelzés után megmaradt cérnaszálak. Viharvert ábrázatát kihívóan tolta Tremb elé és nem a legbarátságosabban válaszolt.

— Én hát. Vagy nem tetszik?

— Hogy kerestelek! — örvendezett Tremb.

— Kerestél? Mikor? Nem tudok róla.

— Az anyád címe miatt, tudod . . .

— Baróti temető. — S hogy Tremb szótlanul rámeredt, durván mondta : No, ne komázzunk! Szállj ki, kell a kocsi!

Tremb még mindig nem mozdult. Elgondolkozva mondta :

— Sokáig beteg voltam, aztán elfelejtettem a címét, a levél meg nem került elő . . .

— Hiszi a pici! Akkor is be voltál gyulladva, amikor a levelet adtad, most is reszket benned a szentlélek . . . Ha kicsit rádijesztek a fiúkkal, fogadok, hogy különb levelet szerkesztesz, mint akkor!

Tremb tiszta tekintettel nézett a zászlós szemébe.

— Nem félek a haláltól, akkor se féltem. Mért gondolod, hogy . . .

— Ne povedájl! — szakította félbe Varnnik. — Kiszállni, mert kirángatnak és akkor nem állok jól semmiért.

Erre Tremb szótlanul evickélt kifelé a mankóval.

— Jöjjön, kisasszony, — szólt a kocsiba.

Varnnik kissé meglepődött, amikor a mankókon himbálózó embert megpillantotta. Hogy valamiképp jóvátegye nyersségét, azt mondta:

— Peched van, öregem, hogy épp a te kocsidra akadtunk, dehát hiába . . . Lehet, hogy vissza is kapod majd, — azzal harmadmagával beült a kocsiba, az egyik katonasípkás meg a volán mellé telepedett, begyújtott s a gép már el is indult.

A téli utca szinte néptelen volt, csak az ablakok mögött mozdult meg egy-egy félnék, várakozó arc és egy asszony lábalt át a sáron, maga után húzva mezítlábas gyerekét. Tremb megismerte.

— Persze, persze! A cipőért jön, úgy-e?

— Igenis, kezicsókolom.

— Elhoztam, dehát — s mutatta, hogy azt is elvitték a kocsival együtt.

Az asszony szitkozódni kezdett. Hogy ezek a leszerelt katonák mennyi gázságot követnek el, bandákba verődnek és fosztogatnak és hogy a Jóisten ide meg oda tegye el őket. Tremb csitítani kezdte, aztán megígérte, hogy holnap okvetlenül hoz cipőcskét a gyereknek.

Amikor egyedül maradtak, Vali kisasszony azt mondta:

— Hát holnap is folytatni akarja? Hiszen látja, hová jutott a nagy jószágával!

— Ugyan, ugyan, kisasszony! Nem szabad így gondolkozni, — csóválta meg fejét Tremb.

— Nem? — csattant föl kissé a kisasszony hangja. — Talán az a helyes, amit ez a himpellér elkövetett? . . . Hálából elrabolta az autóját!

Tremb megállt, hogy kissé kifújja magát, mert a járás mindig nehezebbre esett, aztán halkán mondta:

— Istenem, mit tudhatjuk mi azt, hogy mi minden történt vele! Hiszen hallotta: Baróti temető! . . .

Aztán lehajtotta a fejét, mintha bűnösnek érezné magát és csendesen tette hozzá:

— Higye el, kisasszony, az ember talán sohase lehet elég jó . . .

Vali kisasszony nem felelt, Tremb sajtósávos szavai elgondolkoztaták. Lassan haladt a rossz kövezeten és néha fölneézett az égboltra, amelyet szennyes, téli felhők takartak el.